

NÜKLEER TEKNOLOJİ VE KİTLE İMHA SİLAHLARININ YAYILMASI SORUNU EKSENİNDE TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİNE TEMATİK BİR YAKLAŞIM 1945-2013

A Thematic Approach to the Turkey-Iran Relations in line with the Nuclear
Technology and Proliferation of Weapons of Mass Destruction 1945-2013

Süleyman Elik*

ÖZET

İran-Türkiye ilişkileri çok uzun dönemli karmaşık bir yapı arz etmektedir. Bu karmaşık yapı incelendiğinde uluslararası sistemdeki dönüşüme paralel olarak her iki ülke arasındaki ilişkilerde dönemsel değişimler söz konusu olmuştur. Dönemsel incelemeler daha çok tarih biliminin konusu olurken, tematik çalışmalar uluslararası ilişkilerin inceleme alanına yatkın gözükmektedir. Bu çalışma da uluslararası ilişkilerin en belirleyici konularından biri olan İran özelinde nükleer silahların veya teknolojinin yayılması konusunun ikili ilişkileri nasıl etkilediğinin ve belirleyiciliği konusunun incelemesidir. Türkiye'nin İran nükleer sorununa yaklaşımı hem yeni gerçekçi hem de yeni liberal bir karakter arz ederken, büyük güçlerin İran'ın nükleer programına yaklaşımı daha çok yeni gerçekçi bir karakter arz eder. İran sistematik zorunluluktan dolayı yeni liberal bir yaklaşım içindedir. Bu çalışmanın temel iddiası Türkiye'nin İran'ın nükleer programına yaklaşımını daha çok güvenlik eksenli olarak görmesi ve İran'a karşı her hangi bir müdahalenin kendi güvenliğini tehdit edeceğine inanmasıdır. Diğer taraftan Türkiye İran'ın nükleer silaha sahip olmasının bölgesel dengeleri değiştirmesinden dolayı endişelenmektedir. Nazari bağlamda konu ele alınırken, ilk olarak dünyadaki nükleer teknoloji genel bir bakış açısıyla değerlendirilecek ve İran-Türkiye ilişkilerinin genel bir çerçevesi çizilecektir. Daha sonra İran nükleer programının tarihi seyri ve nükleer çalışmaların Türk-İran ilişkilerine etkisi ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: nükleer teknoloji, nükleer reaktör, araştırma reaktörü, İran nükleer krizi, Brezilya-İran ve Türkiye nükleer yakıt, ekonomik ambargo.

ABSTRACT

Turkey Iran relations have been dated back long historical experience. The interactions capacity of both countries is quite difficult to measure with traditional

---

* Yrd. Doç. Dr. Süleyman Elik, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Kadıköy İstanbul, suleyman.elik@medeniyet.edu.tr

theories of international relations. There are two type methodologies have been used about Turkish-Iranian relations; periodization methods and thematic investigation. This article employs one of the important thematic issue is that Iran nuclear program and its impact on Iran-Turkey relations. The proliferation of weapon of mass destruction is one of the disputed issues in international relations since the 1950s. During the Cold War period, balance of terror in regard to nuclear arm race between two super power, namely USA and USSR dominated the world politics. Similarly, Iran's nuclear program has created an asymmetric cold war politics between Iran and USA-Israel that has been dominated international politics since the reveal of Iran's secret nuclear program in 2002. Turkey's approach to Iran's nuclear program mostly characterized security oriented. Turkey does not support Iran's military nuclear program while supporting the nuclear technology for peaceful purpose. In so doing, Turkey launched its initiatives, namely Turkey-Brazil-Iran Nuclear Swap Deal to handle non-securitisation of the Iran. The challenge of Turkey and Brazil against 4 plus 1 has not been achieved any success in international community. However, due to its weak capacity for peace building in international affairs, Turkey's support to Iran's nuclear technology for peaceful purpose is still problematic. Hence, this article first explains the general outlook about nuclear technology in globe and nuclear technology transfer. The problems of proliferation of weapons of mass destruction will be explained within the wider context of international relations. The article will explore the main framework of Turkish-Iranian relation, historical background of Iran's nuclear program and its impact on Turkish-Iranian relations.

Key Words: nuclear technology, nuclear reactor, research reactor, Iran nuclear crisis, Brazil-Turkey and Iran nuclear fuel swap deal, economic embargo.

1. GİRİŞ

İkinci Dünya savaşında ABD tarafından Japonya'ya karşı kullanılan Atom bombası, uluslararası ilişkilerde yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu ölümcül teknolojinin bir savaş aracı olarak kullanılması askeri alanda caydırıcılık konusunda en ekonomik askeri tercih olarak benimsendi. Konvansiyonel orduların yerine **Henry Kissinger**'in stratejik silahların dost ve müttefik ülkelere yerleştirilmesi görüşü, hâkim bir görüş olarak ABD hükümetleri tarafından Soğuk Savaş öncesi ve sonrasında tatbik edildi.¹ Yukarda bahsettiğimiz gibi Türkiye de bu stratejik silahları sınırlarında barındıran (*dost*) ülkelere biridir. Kitle imha silahlarına sahip olan ülkelerin bu teknolojiyi doğal yollardan elde etmedikleri daha çok gizli operasyonlar yoluyla elde ettikleri bilinen bir gerçektir. O yüzden kitle imha silahları elde etmek isteyen ülkelerin aynı yöntemi izlemeleri tesadüf değildir. Uluslararası ilişkileri meşgul eden Terör Dengesi (*Balance of Terror*) olarak adlandırılan Soğuk Savaş dönemi, 1962 yılında Küba Nükleer Kriziyle en ciddi sınavını vermiştir. Robert McNamara'nın Tarafların Birbirini Kesin Olarak Yok Etmesi (*Mutual Assured Destruction*) doktrininin açıklamasına göre, kitle

---

¹ Kissinger Henry, **Nuclear Weapons and Foreign Policy**, Council on Foreign relations Harper and Brothers.

imha silahlarının caydırıcılığı tartışmaya açılmıştır.² Graham Allison yapmış olduğu kıymetli çalışmada Kitle İmha Silahlarının Yayılması konusunun ne kadar dehşet verici sonuçlar doğuracağını derinlemesine incelemiştir.³ Gerek Nükleer Silahların Yayılmasını Önlenmesi Antlaşması (Non-Proliferation Treaty)⁴ gerekse nükleer silahların azaltılması antlaşmaları START I (1991) ve START II (1993) (Strategic Arms Reduction Treaty)⁵ bu konudaki açıklamalar doğrusunda değerlendirilebilir.

Diğer teorik tartışma da Scott Sagan ve Kenneth Waltz arasında geçen tartışmadır; Sagan nükleer silahların sınırlanmasının daha doğru olduğunu savunurken, uluslararası sistemde güç dengesi ve devletlerin çıkarları çerçevesinde mantıklı kararlar aldığını varsayan tezleriyle Soğuk Savaş döneminde Amerikan dış politikası üzerinde önemli bir etkiye sahip olan Waltz, kitle imha silahlarının artırılmasının daha da güvenli bir denge kuracağını iddia etmektedir.⁶ Bu bağlamda Waltz, İran'ın nükleer bomba elde etmesinin, İsrail'i dengeleyeceğini ve Ortadoğu'da kalıcı barışı sağlayabilecek bir güç dengesi yaratacağını öne sürmüştür. İran-İsrail örneğinin Hindistan-Pakistan örneğindeki dengeye benzetilmesi beklenebilir. Biz bu çalışmada Orta Doğunun Kitle İmha Silahlarından arındırılmasını savunmakla birlikte, nükleer teknolojinin barışçıl amaçlı kullanılmasının ve geliştirilmesinin uluslararası ve bölgesel barışı sürekli kılacağını savunmaktayız.

2. TÜRK-İRAN İLİŞKİLERİNİN GENEL ÇERÇEVESİ

Türkiye İran ilişkileri konusunda son otuz yılda gazetecilik tarzında birçok çalışma yapılmıştır. Bu alanda akademik çalışmaların çok sınırlı olması metodolojik yaklaşımlar konusuna eğilmeyi gerekli kılmaktadır. Daha önceki yaptığımız çalışmalarda ikili ilişkilerin yöntemi konusunda teklifler sunulmuş ve İran-Türkiye ilişkilerindeki değişim ve süreklilik üç ayrı döneme ayrılarak incelenmişti. Bu dönemler dostane, hasmane dönemler ve yumuşama dönem ilişkileri olarak tasnif edilmişti.⁷ Yumuşama dönemi ilişkileri de kendi içinde iki ayrı kısma ayrılmaktadır. Bunlar, işbirliğine açık olan ilişkiler dönemi ve savaş ile sonuçlanmayan jeopolitik bölgesel güç mücadelesi diğer bir deyişle rekabete dayalı ikili ilişkilerdir dönemidir. Bu çalışmada İran-Türkiye ilişkileri tematik bir konu olan nükleer teknoloji ve kitle imha silahları meselesi çerçevesinde ele alınacaktır. Bu makalenin temel amaçlarından

² John Lewis Gaddis, **Strategies of Containment: A Critical Appraisal of Postwar American National Security**, Oxford University Press, 1982.

³ Allison Graham T., **The Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis**, New York, Harper Collins Publishers, 1971.

⁴ Treaty on The Non-Proliferation of Nuclear Weapons International Atomic Energy Agency <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/Others/infcirc140.pdf> Erişim 28.09.2013.

⁵ Strategic Arms Reduction Treaty START <http://www.state.gov/www/global/arms/start.htm/start/start1.html>

⁶ Waltz Kenneth and Scott Sagan, **The Spread of Nuclear Weapons**, W.W. Norton Company New York, London, 2003.

⁷ Süleyman Elik, **Iran-Turkey Relations, 1979-2011: Conceptualising The Dynamics Of Politics, Religion, And Security In Middle-Power States**. Milton Park, Abingdon, Oxon, [England]: Routledge.

biri diğer tematik konulardan (1) ekonomi, (2) Kürt sorunu, (3) enerji sorunu, (4) güvenlik konusu, (5) ideolojik farklılık sorunu, (6) diplomatik krizler sorunlarına yeni bir model sunmak ve bunların ikili ilişkilerdeki etki alanlarını incelemektir.⁸ Bu çalışmanın temel iddiası, Türkiye'nin nükleer soruna yaklaşımında kendi güvenliğini merkeze almasının yanında Türkiye, İran'ın askeri anlamda nükleer güce ulaşmasını önlemeyi ve İran'ın istikrarsızlaştırılmasını engellemeyi amaçlamaktadır.

3. DÜNYADAKİ NÜKLEER TEKNOLOJİYE GENEL BİR BAKIŞ

Enerji, insanoğlu için vazgeçilmez bir ihtiyaç olup gelişen sanayileşme ile birlikte zamanla bu ihtiyaç daha da artmaktadır. Teknolojik gelişmeye bağlı olarak kullanılan enerji çeşitleri çoğalmakta ve bunların toplam enerji arzı içerisindeki payları da değişmektedir. Günümüzde elektrik enerjisinin toplam enerji tüketimi içerisindeki payının artması teknolojik ilerlemenin bir sonucudur. Bu yüzden kişi başına tüketilen elektrik enerjisi miktarı, bugün ülkelerin gelişmişlik ve refah seviyelerinin önemli göstergelerinden birisi olmuştur. Artan enerji talebiyle birlikte, ülkelerin enerji planlamalarına ve yatırımlarına önem vermeleri bir zorunluluk haline gelmiştir.⁹

Hızla gelişmekte olan ülkemiz için de elektrik kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Türkiye'nin şu andaki elektrik enerjisi üretiminde doğal gaz, hidrolik, linyit, taşkömürü, petrol, rüzgâr ve jeotermal kaynaklar kullanılmaktadır. 2012 göstergelerine göre bu kaynaklardan doğal gaz (%41), kömür + linyit (%37) ve hidrolik (%27) elektrik enerjisi üretiminde en önemli payları olan enerji kaynaklarını oluşturmaktadır.¹⁰

Nükleer enerji konusuna gelince, bu enerji kaynağı, kararsız (radyoaktif) ağır atomlara bir nötronun çarpması ile daha küçük atomlara bölünmesi (filyon) veya kararsız hafif atomların birleşerek daha ağır atomları oluşturması (füzyon) sonucu çok büyük miktarda enerji açığa çıkmasıyla oluşur. Bu oluşan enerjiye nükleer enerji denir. Nükleer Santrallerde filyon ile elde edilen enerji, elektriğe çevrilir. Güneşteki reaksiyonlar ise füzyon reaksiyonudur. Bir nükleer filyon tepkimesi sonucu yaklaşık olarak 200 milyon eV enerji açığa çıkmaktadır.

Diğer bir tartışma konusu da nükleer enerjinin gerekliliği konusudur. Bu konuda temel altı gerekçe ileri sürülmektedir; sürdürülebilirlik, enerji yelpazesinde çeşitlilik, ekonomik faktörler, çevresel faktörler ve yüksek teknolojiye geçiş.

(a) Sürdürülebilirlik sağlanması: Nükleer santrallerin işletmesinde uzun yıllar boyunca ihtiyaç duyulacak nükleer yakıtı depolamak göreceli olarak kolay ve ekonomik olduğundan, nükleer santraller enerji arz güvenliğinin sağlanmasına önemli katkı da bulunmaktadır.

---

⁸ Süleyman Elik, **Age**.

⁹ **Nuclear Power in the World Today World Nuclear Association**, April 2012, <http://www.world-nuclear.org/info/Current-and-Future-Generation/Nuclear-Power-in-the-World-Today/#.UjH8bha5OsE>, Erişim 13.07.2013.

¹⁰ **Nükleer Santraller ve Ülkemizde Kurulacak Nükleer Santrallere İlişkin Bilgiler**, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Nükleer Enerji İşleri Genel Müdürlüğü/Yayın No:1,2010, http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/Nukleer_Santraller_ve_Ulkemizde_Kurulacak_Nukleer_Santraller_Ilişkin_Bilgiler.pdf, (Erişim 21.08.2013).

(b) Çeşitlilik sağlanması: Nükleer santrallerin elektrik sistemine bütünleştirilmesiyle, elektrik üretiminde kullanılacak ithal kaynaklarda çeşitlilik sağlanmaktadır. Dünya da nükleer yakıtlardan üretilen enerji üretimine bakıldığında nükleer %16'lık bir payı sağlamaktadır.

(c) Ekonomik olması: Nükleer enerji santralleri, uzun vadede elektrik üretim fiyatlarının kararlılığının korunmasına katkıda bulunmaktadır. Elektrik üretiminde kurulumu diğer enerji kaynaklarına göre pahalı olmasına rağmen uzun vadede en ucuz enerji kaynağıdır. Buna göre yılda bir milyon kilovat güç üretmek için gereken yakıt miktarına bakıldığında uranyumdan 30 ton, doğal gazdan 1,1 milyon ton, petrolden 1,4. milyon ton, kömürden 2,2. milyon tona ihtiyaç vardır.¹¹

(d) Çevre dostu olması: Nükleer santraller, iklim değişikliğine neden olan başta karbon dioksit (CO2) olmak üzere sera gazı emisyonlarına neden olmazlar.

(e) Teknolojik ilerlemeyi sağlanması: İleri teknolojiye yatırım ile yüksek teknolojilere geçilmesi de mümkün hale gelmektedir. Kalite düzeyinin ve insan gücü niteliklerinin artması, güvenlik kültürü ve prosedürlere sadık kalma disiplini ile tanışma, sanayi sektörünün elde edeceği en önemli kazanım olacaktır.

Nükleer teknolojinin kullanım alanları askeri amaçlardan ziyade bir ülkenin sanayileşmesinde ana etken olan bir teknoloji türüdür. Nükleer teknoloji çeşitli alanlarda etkin olarak kullanılır. Özellikle hastalıkların teşhis ve tedavisi, gıdaların sterilizasyonu, DNA yapısının incelenmesi, yaş tayini (c-14), malzeme testleri, uzay araçlarına enerji sağlanması, deniz suyunun arıtılması, ısınma, tıbbi malzemelerin sterilizasyonu, zararlı böceklerle mücadele, dayanıklı tarım ürünleri, endüstride kalite-kontrol, denizaltılara enerji sağlanması ve çeşitli mühendislik uygulamalarında kullanılmaktadır.

Dünyadaki nükleer güç santrallerinin Avrupa, Asya, Amerika kıtalarına kümelendiğini görüyoruz. Dünyadaki toplam 436 nükleer güç santrali toplam net 374,135 GW(e) kurulu kapasitesiyle işletme halindedir. 5 nükleer güç santrali uzun dönem kapatma sürecinde olmasına rağmen, 62 nükleer güç santrali de inşa halindedir. Gelişmiş ülkelerden 2010 göstergelerine göre Fransa %74.12, Slovakya ve Belçika %51, Almanya %28, İngiltere %18 ve Rusya %17 oranlarında elektrik üretimi nükleer enerji üretimine bağımlıdır.¹²

4. NÜKLEER TEKNOLOJİ TRANSFERİ

Dünyada nükleer santral teknolojisinin geliştirilmesi 1940'lı yıllardan itibaren, başta ABD olmak üzere Rusya, Fransa, İngiltere ve Kanada tarafından başlatılmıştır. Almanya, Japonya, Hindistan, Pakistan ve Güney Kore gibi ülkeler ithal ettikleri teknolojiyi daha da geliştirerek kendilerine has nükleer santral tasarımlarına sahip olmuşlardır. Yukardaki tabloda belirtildiği gibi, dünyadaki 20'nin üzerinde ülke, işlettikleri nükleer reaktörleri bu ülkelerden temin etmişlerdir. Teknoloji transfer safhaları tamamen dışa bağımlı dönem, yeterlilik hazırlık ve geliştirme dönemi ve yeterlilik dönemi olarak dört safhada gerçekleşir. Türkiye'nin nükleer teknoloji ile ilgili stratejisine Güney Kore örneği daha yakın gibi durmakta-

¹¹ Nuclear Power in the World Today World Nuclear Association, **Age**.

¹² **Age**.

dır. Bu konuda yapılan çalışmalar, hükümete Güney Kore'nin nasıl yerli nükleer teknolojiye geçtiği başarılı bir deneme olarak görülür.¹³

Güney Kore örneğinde ilk dönem, 1960 sonları ve 1970 başları olup, 3 ünite santral tamamen anahtar teslim alınmıştır. İkinci dönem, 1970 sonu ve 1980 yılları başında 6 Nükleer Santralın tesisi sırasında uygulanmıştır. Bu safhada reaktör, ara ve yardımcı tesisler dışarıdan getirilmek üzere ana paketler halinde ihale ve tedricen "bileşenler" düzeyinde ihale denenmiştir. Bu safhada yerli katkıda ülke yeterliliği artırılmıştır. Üçüncü safhada Güney Kore Ulusal Şirketi (KEPCO) çok paketli ihale sistemi ile proje yönetmiş ve tesisini kendisi yaparak nükleer projeleri gerçekleştirmiştir. Bu safhada 3 santral tesis edilmiş olup, ana yerli müteahhitlerle yabancı müteahhitlerin taşeron olarak görev aldıkları sözleşmeler yaparak proje sorumluluğunu tamamen üstlenmiştir. Böylece Güney Kore nükleer santral teknolojisi kurulmuş, ülke yeterliliği ve teknoloji transferi sağlanmıştır. Son dönem yeterlilik dönemi 1990 yılları başında başlayan ve 1990 sonlarına kadar devam eden bir dönemdir. Bu safhada 5 santral tesis edilmiştir.¹⁴

Projelerin tasarım, imalat, işletmeye alma ve projenin gerçekleştirilmesini tamamen yerli endüstri üstlenmiştir ve yabancı müteahhitlerin katkısı sınırlı danışmanlık düzeyinde tutulmuştur. Teknoloji transferindeki kendine yeterlilik yasal düzenlemeler ile hükümetin güçlü liderliği ve yerli endüstri ile yakın ilişkiler kurularak nükleer güç santralının kurulmasının tüm safhalarında yerli endüstri kullanımının sağlanması gerekir. Kendine yeterlilikte başarı için teknoloji transferi ile yerli tasarımın adapte edilmesi, ulusal nükleer güç santral standartlarının uygulanması, yerli ve yabancı paydaşların görev ve sorumluluklarının açıkça tanımlanması gerekir.¹⁵

4.1. NÜKLEER TEKNOLOJİ TRANSFERİNDE BAŞARISIZ OLAN ÜLKELER

Romanya, Brezilya ve Arjantin nükleer çalışmalarında başarısız olan ülkeler arasında gelir. Romanya nükleer programa 1970 yılları sonunda başlamış ve 4 ünitelik CERNAVODA Nükleer Santralını paket ihale sistemi ve montajı kendileri yapmak üzere ihale etmiş, fakat 40.000 kaynağı yanlış yapılan santral tümünden yeniden montaj edilerek sonunda Santral Müteahhidi AECL Firmasına montaj dâhil ihale edilmek zorunda kalmıştır. 1980 yılı başında ilk betonu dökülen santralin ancak 1996 yılında ilk ünitesi servise alınabilmiştir.

Brezilya Alman KWU firması ile "Asrın Teknoloji Transferi" anlaşmasını yaparak paket ihale sistemi ve finansmanı kendisi toparlamak üzere yola çıkmış, 1976 yılında başladığı ANGRA-2 Santralını ancak 2000 yılında işletmeye alabilmiştir. Angra-3 Nükleer Santralı ise 1984 yılında balanmış fakat işletimi 1986 yılında durdurulmuştur. 2009 yılında tekrar başlayan projenin 2014 yılında bitirilmesi planlanmaktadır. Kaybedilen büyük paralar ve olağanüstü gecikmeler Brezilyada kamuoyunu nükleer santrallere karşı hale getirmiştir. Diğer Latin Amerika ülkesi Arjantin'in nükleer çalışmaları Atucha-2 Santralına "yerli katkı" "tek-

¹³ Atilla Sandıklı ve Hasret Dikici Bilgin, **Türkiye'de Enerji ve Kalkınma Sempozyumu**, İstanbul Tasam Yayınları, 2006.

¹⁴ Atilla Sandıklı ve Hasret Dikici Bilgin, **Age**.

¹⁵ Atilla Sandıklı ve Hasret Dikici Bilgin, **Age**.

noloji transferi" hareket noktaları ile 1981 yılında başladığı santral ancak 2013 yılında bitirmeyi hedeflenmektedir.

4.2. Türkiye’de Nükleer Teknolojinin Durumu

Türkiye’nin nükleer hikâyesine bakıldığında, kurumsallaşma 1956 yılında Atom Enerjisi Komisyonu’nun kurulmasıyla başladı ve Türkiye 1957 yılında Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı üyeliğine dâhil oldu. Türkiye Atom Enerjisi Kurumu’nun (TAEK) görevi enerjinin barışçıl amaçlarla ülke yararına kullanılmasında izlenecek ulusal politikaları belirlemek, nükleer güç santrallerine ve araştırma reaktörlerine lisans vermek, denetleme yapmak, nükleer maddelerle ilgili olarak yürütülen her türlü hususlarda uyulacak genel esasları saptamak, tavsiyelerde bulunmak, nükleer alanda eğitim ve araştırma yapmak ve bu amaçlarla gerekli teknik mevzuat, tüzük ve yönetmelikleri hazırlamaktır. 1962 yılında Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezinde (ÇNAEM) 1 MW gücünde TR-1 Araştırma Reaktörü açılmıştır. Daha sonra ilk lisanslama 1976 yılında Akkuyu sahası için yer lisansı verilmiştir. Erbakan’ın önderliğinde 1979 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi kampüsünde TRIGA MARK-II araştırma reaktörü açıldı. En son olarak 1981 yılında ÇNAEM’ de 5 MW gücünde TR-2 araştırma reaktörü açılmıştır.¹⁶

4.3. ARAŞTIRMA REAKTÖRLERİ

Genellikle elektrik üretimi yapılmayan, malzeme testleri, tıp ve endüstri için radyoizotop üretimi, araştırma ve eğitim amacı ile kullanılan düşük güçte çalışan nükleer reaktörlerdir. Bazı araştırma reaktörleri elektrik üretimi ve ısınma amaçlı olarak da kullanılmaktadır. Dünyada 56 farklı ülkede toplam 240 adet araştırma reaktörü işletilmektedir. Türkiye’de ise TAEK ve İTÜ bünyesinde olmak üzere 2 adet araştırma reaktörü bulunmaktadır. Fakat bu araştırma reaktörleri 1996’dan beri kapalı tutulmaktadır. Araştırma reaktörlerinin çalışmaması, Türkiye’de gerek akademik gerekse temel tıbbi malzemelerin kullanılması ve ilaç üretiminde kullanılan radyoizotopların dışarıdan alımı nedeniyle dışa bağımlılığa sebep olmaktadır. En basit konu olan yaş tayinini bile İrlanda’da yapılmak zorunda kalınmaktadır.¹⁷

4.4. NÜKLEER GÜÇ SANTRALLERİ KURULMASI GİRİŞİMLERİ

Türkiye’de nükleer güç santrali kurulması için 1967 yılından itibaren birçok kez girişimlerde bulunulmuş ve 1977, 1983, 1997 ve 2008 yıllarında çıkılan ihalelerden bir sonuç alınamamıştır. Bugün geldiğimiz aşamada, yaklaşık yarım asırdır gelişme sağlanamayan nükleer güç santrali kurulumunda ülkemizin teknolojik gelişiminde dönüm noktası sayılabilecek tarihsel ve çok önemli gelişmeler olmaktadır. 12 Mayıs 2010 tarihinde Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti arasında Akkuyu sahasında Nükleer Güç Santralini tesisine ve işletimine dair işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Gerek santral tipi gerekse içerik açısından dünyada benzeri olmayan birçok ilkler bu anlaşma ile sağlanmıştır. Akkuyu Nükleer Santra-

¹⁶ Atilla Sandıklı ve Hasret Dikici Bilgin, **Age**.

¹⁷ Research Reactors, **World Nuclear Association October 2011**, <http://www.world-nuclear.org> (Erişim 18.07.2013).

lı, yapımını ve işletimini üstlenen tamamı Rus sermayeli şirket tarafından gerçekleştirilecektir. Bu anlaşma ile toplam 20 milyar dolarlık yatırım yapılacaktır. Bu anlaşma kapsamında, 13 Aralık 2010 tarihinde proje şirketi tescil edilerek Akkuyu Nükleer Güç Santrali Elektrik İletim A.Ş. fiilen çalışmalarına başlamıştır. Akkuyu Nükleer Santralının dört ünitesinin tamamı kademeli olarak 2012-2022 yılları arasında tamamlanacaktır. İlk ünitenin 2018 yılında tamamlanması beklenmektedir. Akkuyu NGS yıllık 35 trilyon kW/saat üretim kapasitesine sahip olacaktır. Ortalama yıllık 4 milyar dolarlık elektrik satışıyla, 20 milyar dolarlık yatırımın 18 yılda geri dönüşü hedeflenmektedir. Yapılan anlaşma ile 15 yıl boyunca alım garantisi 12.35 cent/kW olarak belirlenmiş olmakla birlikte, bu rakamın nükleer santralin yapımının tamamlanarak üretime geçtiği tarihten itibaren geçerli olacağı göz önüne alındığında bugün itibariyle 6.40 cent/kW düzeylerine karşılık gelmektedir. Günümüze indirgenmiş olan bu rakam dünya ortalamalarının altındadır. Birçok açıdan dünyada ilk olan bu anlaşma; sadece yabancı sermaye ile nükleer teknolojinin ülkemize kazandırılması açısından değil, aynı zamanda enerji arz güvenliği, elektrik maliyeti, kesintisiz ve sürdürülebilir enerji kaynağı temini açısından da ülkemiz adına oldukça başarılı bir anlaşmadır.¹⁸

Ülkemizin enerji ihtiyacını mevcut gelişme hızına uygun 20 yıllık bir projeksiyonda değerlendirdiğimizde yılda %6 ila %7 arasında enerji ihtiyacımızda artış olacağı öngörülmektedir. Bu durum enerji üretimi için ilave yatırımların yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Diğer taraftan, 28 Mayıs 2009 tarihi itibariyle Kyoto Protokolünü onaylayan bir ülke olarak, sera gazları salınımı açısından yükümlülüklerimizi karşılayabilmemiz için ülkemizde nükleer enerjinin payını %20'lere çıkarma gereksinimi bulunmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Akkuyu Nükleer Santrali orta vadede çok önemli katkılar sağlamakla birlikte yeterli olmayacaktır. Bu nedenle, Akkuyu'nun yanı sıra Sinop'ta da ikinci bir nükleer santral kurulması için çalışmalar sürdürülmesi gerekmektedir.

4.5. AKKUYU NÜKLEER GÜÇ SANTRALI

Proje sahası Türkiye'nin güneyinde Doğu Akdeniz Bölgesi'nde yer alan Akkuyu olarak bilinen koy içerisinde ve Mersin İli, Gülnar İlçesi, Büyükeceli Belediyesi sınırları içinde yer almaktadır. Akkuyu NGS alanı Akdeniz kıyısında, Gülnar İlçesi'nden 37 km ve Mersin şehir merkezinden 140 km uzakta yer almaktadır. Alanın yaklaşık olarak coğrafi koordinatları; 36° 08' kuzey enlemi ve 33° 32' doğu boylamıdır. Proje Sahası Türkiye'nin güneyinde Doğu Akdeniz Bölgesi'nde yer alan Akkuyu olarak bilinen koy içerisinde ve Mersin İli, Gülnar İlçesi, Büyükeceli Belediyesi sınırları içinde yer almaktadır. Akkuyu NGS alanı Akdeniz kıyısında, Gülnar İlçesi'nden 37 km ve Mersin şehir merkezinden 140 km uzakta yer almaktadır. Alanın yaklaşık olarak coğrafi koordinatları; 36° 08' kuzey enlemi ve 33° 32' doğu boylamıdır.¹⁹

Akkuyu Nükleer Güç Santrali, her birisi 1200 MWe olan dört adet VVER-1200, AES-2006 tipi basınçlı su reaktörlerinden oluşmak üzere toplam 4800 MW gücünde bir nükleer

¹⁸ Nükleer Santraller ve Ülkemizde Kurulacak Nükleer Santrallere İlişkin Bilgiler, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Nükleer Enerji İşleri Genel Müdürlüğü, Yayın No:1,2010, <http://www.enerji.gov.tr/> (Erişim 28.8.2013).

¹⁹ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **Age**.

güç santralidir. AES-2006 reaktörü Rus Atomstroyexport (ASE) tarafından geliştirilerek kullanım ömrü 60 yıla çıkarılmış üçüncü nesil bir basınçlı su reaktörüdür. Henüz VVER-1200 tipi reaktörlerin işletimde olan bir modeli bulunmamakla birlikte bu reaktörler işletimde olan VVER-1000 reaktörlerinin güvenlik ve performans açısından geliştirilmiş modelleridir. Dünyada inşa halindeki 10 adet VVER tipi reaktörlerden 4'ü VVER-1200 tipi reaktörlerdir. Akkuyu Nükleer Güç Santralini İnşa Aşamaları aşağıda verilmiştir.

İnşaat Lisansı ve Diğer Hazırlıklar (31.03.2011 - 10.06. 2013)		
Ünitenin İnşaatı ve İşletmeye Alınması	31.12. 2014 - 13.05. 2019	İşletme-2079
Ünitenin inşaatı ve İşletmeye Alınması	31.12. 2015 - 12.05. 2020	İşletme-2080
Ünitenin inşaatı ve İşletmeye Alınması	31.12. 2016 - 12.05. 2021	İşletme-2081
Ünitenin inşaatı ve İşletmeye Alınması	31.12. 2017 - 12.05. 2022	İşletme-2082

Kaynak: Akkuyu Nükleer Güç Santrali, <http://www.akkunpp.com/nukleer-guc-santrali-ngs> 2013, Erişim 30.09.2013.

Rus hükümetinin Akkuyu'da inşa edeceği nükleer santral, ülkemize 10 milyar dolarlık iş imkânı sağlayacaktır. İlk ünite 2019'da devreye girecek, 40 bin kişiye dolaylı istihdam sağlanabilecek. Akkuyu için Akkuyu NGS AŞ tarafından bugüne kadar 7 Türk şirketine 50 milyon dolarlık iş verildiği öğrenildi. Ayrıca nükleer santral inşaatında kullanılacak çimento için de yerli firmalarla anlaşma sağlandığı, sadece çimentodan doğacak iş hacminin 250 milyon doları bulacağı belirtildi. Anlaşma sağlanan çimento fabrikalarının akreditasyon için girişimlere başladığı öğrenildi. Akkuyu'da proje inşaatlarında 4 bini Rus, 8 bini Türk olmak üzere yaklaşık 12 bin kişinin çalışması beklenmektedir.²⁰

5. KİTLE İMHA SİLAHLARININ YAYILMASI SORUNU

Ülkelerin nükleer envanterine bakıldığında, nükleer güce sahip olan ülkelerin bu teknolojiyi kolayca kimse ile paylaşmayacağı açıkça görülmektedir. ABD yaklaşık 9400 savaş başlığına sahiptir. Bunlardan 5000 savaş başlığı Pentagon'un kontrolünde olup 2468 adedi operasyonel konumdadır.²¹1945 yılından beri ABD 70,000 den fazla nükleer savaş başlığı üretmiş fakat bunlardan yaklaşık 60,000 adedini Sovyet Rusya ile yapılan antlaşmalar nedeniyle imha etmiştir. İmha edilen nükleer başlıkların yaklaşık 13,000'i 1990'lardan sonra olmuştur. İmha edilen savaş başlıklarının 14,000 plütonyum core'larını Pantax Plant'ında korumaktadır. Nükleer silahların prensip olarak düşürülmesine rağmen, daha geliştirilmiş nükleer savaş başlıklarının gelecekte rol oynayacağı tartışılmaz bir gerçektir. Diğer bir taraftan, tahminlere göre 1949'dan beri Sovyet Rusya'sının ürettiği nükleer başlıklar 55,000 adet olarak verilmiştir.1991'de bu rakam 30,000'ne düşürülmüştür. Soğuk savaş sonrası imzalanan nükleer silahların düşürülmesi konusunda yapılan START I ve START II antlaşmaları neti-

²⁰ Age.

²¹ James Hackett, **The Military Balance 2013: The Annual Assessment of Global Military Capabilities and Defence Economics**, Oxfordshire, Routledge, 2013.

cesinde Rusya'nın elinde yaklaşık 12,000 savaş başlığı bulunmakta fakat bunlardan sadece 4,650 operasyonel durumdadır.²²

İngiltere 1953'ten beri 1,200 savaş başlığı üretmiştir.1970'lerde bu rakama 350 adet daha ilave olmuştur. Bunlardan 225 nükleer savaş başlığı Trident II denizaltılarıyla fırlatılacak kabiliyete sahiptir. İngiltere'nin elinde bulunan bu başlıklardan 160 adedi operasyonel vaziyettedir. Diğer nükleer Avrupa ülkesi olan Fransa 1964'den beri yaklaşık 1,260 adet nükleer başlık üretmiştir. Bunlardan sadece 300 savaş başlığı Fransa'nın stoklarında bulunmaktadır.²³ Tahminlere göre Çin'in 600 nükleer başlığı bulunmaktadır. 1964'lerde nükleer bir güç olan Çin'in, uzun menzilli atış kabiliyeti olan yaklaşık 50-100 adet nükleer başlığı operasyonel durumdadır. Diğer Asya ülkesi olan Hindistan ve Pakistan bölgede bir denge kurmuşlardır. Hindistan yaklaşık 60-105 adet nükleer başlığa sahipken, Pakistan'ın 70-90 adet nükleer başlığı bulunmaktadır.²⁴ Her iki ülke, savaş başlıkları operasyonel olmamasına rağmen, stoklarının sayısını artırma yoluna gitmişlerdir. Orta Doğu'da durum daha çok İsrail ve İran arasında gelişen soğuk savaşa göre şekillenmektedir. ABD Savunma Bakanlığı istihbaratının verdiği bilgiye göre İsrail yaklaşık 80 adet nükleer başlığa sahiptir fakat bu rakamın 2004 'de 115-190 adete ulaştığı bilgisi verilmiştir.²⁵ Kuzey Kore'nin 8-12 adet nükleer silaha sahip olması söz konusu iken füze sistemlerinin bu başlıkları fırlatma kabiliyeti olmadığı söylenmektedir.²⁶

BEŞ NÜKLEER GÜCE SAHİP OLAN ÜLKELERİN NÜKLEER SİLAH ENVANTERİ						
Yıl	ABD	(Sovyet Rusya)	İngiltere	Fransa	Çin	Toplam (İsrail, Hindistan ve Pakistan Dâhil)
1950	299	5	0	0	0	304
1960	18,638	1,605	42	0	0	20,285
1970	28,008	11,643	394	36	75	38,164
1980	24,104	30,062	492	250	205	55,144
1990	21,781	37,000	300	505	232	59,605
2000	10,577	21,500	281	470	232	33,159
2010	5,000	12,000	225	300	240	17,995

Kaynak: James Hackett, The Military Balance 2013, The Annual Assessment Of Global Military Capabilities And Defence Economics. Oxfordshire, Routledge, 2013.

²² Treaty Between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms, Strategic Arms Reduction Treaty (START I ve START II) <http://www.state.gov/www/global/arms/starthtm/start/start1.html>

²³ Hans M. Kristensen, "U.S. Nuclear Weapons in Europe A Review of Post-Cold War Policy, Force Levels, and War Planning, Natural Resources Defense Council", February 2005, <http://www.nukestrat.com/pubs/EuroBombs.pdf>, Erişim 13.07.2013.

²⁴ Pakistan Nuclear Weapons, <http://www.fas.org/nuke/guide/pakistan/nuke/>, Erişim 28.9.2013.

²⁵ Mehran Kamrava, **The Nuclear Question in the Middle East**, London: C.Hurst&Co, 2012.

²⁶ Mary Beth Nikitin, "North Korea's Nuclear Weapons: Technical Issues", Jan. 20, 2011, p.8.

Türkiye, İran ve Güney Afrika eş zamanlı olarak ABD kökenli araştırma reaktörlerine sahip olan ülkelerdir.²⁷ Bugün İran'ın Amerikan yardımıyla bir adet 5 Mw'lık ve bir adet 27 kw'lık (minyatür) Nötron Kaynağı Reaktörü, bir adet 1.000 Mw'lık ve halen inşası Buşehr' de süren VVER tipi Nükleer Enerji Reaktörü ile Natanz' da son günlerde gündeme gelen Uranyum Zenginleştirme Üniteleriyle, Arak şehrinde Ağır Su Üretim Tesisi gibi nükleer tesisleri vardır.²⁸ Her ne kadar İran 1999'da kimyasal silaha sahip olduğunu açıklamış olsa da, bu iddiayı doğrulayacak kesin kanıtlar yoktur. 300 adet SS-1 (Scud B/C), sayısı bilinmeyen Shahab-2 (Scud-D tipi), 20 adet Shahab-3 (takribi 1300 km menzilli), takriben 90 adet CSS-8'e (Çin orijinli, katı yakıtlı, takriben 150 km menzilli) sahip olan İran'ın Shahab-3 platformunu geliştirerek 1300 km olan menzilin 2500 km'ye ulaştığı ifade edilmektedir. Ancak İran'ın geliştirmekte olduğu Shahab-4'ün menzili söylendiği gibi 4000 km'ye erişebilirse, İran'ın olası bir nükleer edinimle, bulunduğu coğrafi konum da göz önüne alınırsa ciddi bir stratejik güce erişebileceği söylenebilir.²⁹

6. TÜRKİYE'NİN NÜKLEER DİPLOMASİSİ

Türkiye Uluslararası Nükleer Silahların Yayılmaması Antlaşmaları (Non-Proliferation Treaty (NPT)) 1979 imza atmış ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın tüm kurallarını tekrar yenilemiştir. Türkiye 2010 yılındaki nükleer silahsızlanmanın yeniden gözden geçirilmesi konulu konferansta Uluslararası Enerji Ajansı'nın ek protokolü konusundaki sorumluluklarını da yenilemiştir. Türkiye aynı zamanda 8 Nisan 2010 tarihinde Amerikan Başkanı Barack Obama'nın Prag'da yapmış olduğu Yeni Stratejik Silahların Azaltılması konusundaki konuşmayı desteklemiş ve bu protokolü de imzalamıştır. Türkiye nükleer güce sahip olan ülkelerin küresel güvenlik konusunda daha çok olumlu ve kamuoyuna açık adımlar atmaları gerektiğine inanmaktadır.

Türkiye aynı zamanda 16 Şubat 2000'de yenilenen Nükleer Silahların Testi Antlaşması konusunda protokole atan imza atan 53 ülkeden biridir.³⁰ Orta Doğu'da artan nükleerleşme çabaları konusundaki kaygılarını belirtmesine ve bölgenin tamamen kitle imha silahlarından arındırılmasını desteklemesine rağmen, kendi bünyesinde NATO'ya ait olan İncirlik hava üssünde 50 +40 B-61 nükleer silahlarını bulundurmaktadır.³¹ Türk yetkililer NATO'ya ait nükleer silahları topraklarında bulundurmalarının NATO içindeki konumlarını güçlendirdiğini düşündükleri için bu konuyu kamuoyunda gündeme gelmesinden hoşlanmamaktadırlar. Bu kitle imha silahlarının F-16 C/D serisiyle atılabilmesi Türkiye'nin Nükleer silah kabiliyetini ve Malatya'ya konuşlandırılan Radar üssünün Batı eksenli güvenlik sistemi içinde kaldığını ifade eden önemli göstergelerden biridir. Soğuk savaş döneminde yaklaşık 24 bin NATO

²⁷ Atilla Sandıklı ve Aslı Hüsenoğlu, **Sürdürülebilir Kalkınma Nükleer Enerjinin Önemi**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2006.

²⁸ Mustafa Kibaroğlu, "Iran's Nuclear Ambitions from a Historical Perspective and the Attitude of the West", **Middle Eastern Studies**, March 2007, Vol. 43, No. 2, s. 223 – 245

²⁹ **Age**.

³⁰ Sinan Ülgen, **Nükleer Enerjiye Geçişte Türkiye Modeli**, Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi EDAM, İstanbul 2011.

³¹ Hans M. Kristensen, **Age**.

askerini barındıran Türkiye’de Soğuk Savaş sonrası oluşan uluslararası sistemde bu rakam 3000 ile sınırlanmıştır.³² Küba nükleer krizi sırasında daha önce Türkiye’ye yerleştirilen Jüpiter nükleer füzelerinin Türkiye’ye sorulmadan sökülmesi ve ardından 1974 Amerikan silah ambargosu, Türkiye’nin İran gibi bağımsız savunma sistemi kurmasını ve yerli teknoloji üretimine geçmesini zorunlu kılmaktadır. Bu noktada çatışmaya varmadan ihtiyaçlarını belirten Türkiye savunma sistemini aşamalı olarak bağımsızlaştırma stratejisini izlemektedir. Bu bağlamda İran’ın barışçıl amaçlı nükleerleşme çabalarını uluslararası arenada desteklemektedir. Türkiye İran’daki askeri alandaki yenilikleri bir tehdit olarak görmemektedir. IISS verdiği bilgilere bakıldığında her iki ülkenin geleneksel bir orduya sahip olduğu görülmektedir.³³ Silahlanma türlerine bakıldığında İran daha çok (Sovyet) Rusya’nın yaptığı askeri teknolojiye bağımlıdır. Her ne kadar Şah döneminde Amerikan teknolojisinden faydalanmış olsa da İslam devrimi sonrası ABD-İran ilişkilerinde uzun dönemli bir soğuk savaş durumu söz konusudur. Buna karşın Türkiye’nin güvenlik doktrini ve yapılanması NATO konseptine göre oluşturulmuştur. Durumdan her ne kadar İran rahatsız olsa da, Türkiye ile olan özel ilişkisi nedeniyle her hangi bir dış saldırı olasılığında Türkiye’nin tarafsız kalacağını hesaplamaktadır.

TÜRKİYE-İRAN ASKERİ DENGESİ, 2012				
Ülke	Savaş Uçağı	Savaş Tankları	Deniz Güçleri	Asker Sayısı
Türkiye	426	4,503	FFG 23 ve SSK 14	510,600
İran	312	1,613	FFG 4 SSK 3	523,000

Kaynak: “Military Balance 2012”:The Annual Assessment Of Global Military Capabilities And Defence Economics, IISS, 2012

İran kendi nükleer programının Uluslararası Atom Enerji Ajansı tarafından yürütülmesini savunurken, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarını tanımak istememektedir. Türkiye gerek UAEA gerekse BM’deki oturumlarda İran’ı desteklemektedir.

6. İRAN NÜKLEER PROGRAMININ TARİHİ SEYRİ

Genel olarak dünya kamuoyunda “İran’ın nükleer çalışmalarının 1979 İran İslam Devrimi sonrasında başladığı” yönünde bir algımanın mevcut olduğu görülmektedir ancak sanılan aksine nükleer çalışmaların Pehlevi Hanedanlığı döneminde başladığı görülmektedir. Söz konusu durum sebebiyle İran nükleer programının tarihi seyri Pehlevi dönemi ve İslam Cumhuriyeti dönemi olarak iki ana başlık altında ele almak meseleyi daha anlaşılır kılacaktır.³⁴

³² Selin Bölme, **İncirlik Üssü: ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye**, İletişim Yayınları İstanbul 2012.

³³ James Hackett, **Age**.

³⁴ William Burr, **A Brief History of US-Iran Nuclear Negotiations**, Bulletin of Atomic Scientist, January-February 2009, <http://www.thebulletin.org> (Erişim 15.06.2013).

6.1. PEHLEVİ DÖNEMİ NÜKLEER ÇALIŞMALARI

Şah döneminin en belirgin özelliği batı eksenli yürütülen politik anlayış ve Amerika Birleşik Devletleri ile olan stratejik ortaklıktır. Dolayısıyla İran tarafından Şah döneminde başlatılan nükleer çalışmalar 1979 İran İslam Devrimi sonrasında gerçekleşen rejim değişikliğine kadar ABD ve Batılı devletlerin ekseninde sürdürülmüştür. İran, nükleer enerji çalışmalarına ilk olarak ABD'nin desteğiyle Muhammed Rıza Şah döneminde başlamıştır. Bu çalışmalara ön ayak olacak şekilde 1957 yılında ABD ve İran arasında Barış İçin Atom Programı kapsamında nükleer işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Söz konusu anlaşma sonrası CENTO himayesindeki Nükleer Bilim Enstitüsü Bağdat'tan Tahran'a taşınmış ve Şah Muhammed Rıza Pehlevi nükleer programı bizzat yönetmeye başlamıştır.

İran 1 Temmuz 1968 tarihinde Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (NSYÖA)'nı imzaya açıldığı gün imzalamış ve 2 Şubat 1970 tarihinde de söz konusu antlaşmayı onaylamıştır. 1974 yılında Şah İran Atom Enerjisi Organizasyonu'nu kurmuş ve İran'ın 1994 yılına kadar 23000 MW'lık nükleer santral kuracağını ilan etmiştir. Bu yıllarda İran'ın nükleer programının en önemli destekleyicileri Batılı ülkeler olmuştur, örneğin reaktörler ABD, Fransa ve Batı Almanya'dan satın alınmış ve İranlı bilim insanları Britanya, İtalya, Belçika, Kanada ve Arjantin gibi ülkelerde eğitim görmüştür. Yine 1974 yılında İran, Fransız Atom Enerjisi Komiserliği'ne (*Commissariat l'Energie Atomique*) 1 milyar Amerikan doları vererek *Eurodif Şirketler Birliği*'ne % 10 oranında ortak olmuştur.³⁵

İran'daki nükleer çalışmaları tetikleyen, ABD'nin desteği ve Stanford Araştırma Enstitüsü'nün raporu olmuştur. Bu rapora göre; İran 1990 yılına kadar 20.000 MW'lık elektrik kapasitesine ihtiyaç duymaktaydı. Hatırlanması gereken bir diğer önemli husus ise Başkan Nixon'un göreve gelişinin ardından ABD'nin Körfez politikasının değişmesi ve bu politika doğrultusunda İran'ın Amerikan çıkarları için hayati bir ülke konumuna yükselmiş olmasıdır. Nixon bölgedeki Sovyet nüfusunu azaltmak ve ona karşı caydırıcı bir güç oluşturmak adına Şah'ın gücünü arttırmak arzusu gütmüştür. İran bu dönemde Mısır ve İsrail ile beraber ABD'nin Orta Doğu'daki üç temel direğinden biri haline gelmiştir. Diğer taraftan 1973 Arap-İsrail Savaşı ve ardından çıkan petrol krizi, petrol ihracatçısı olan İran'ın döviz rezervlerinde patlamaya ve İran ekonomisinde olağanüstü bir yükselişe neden olmuştur. Bu durumu gören İran Şahının nükleer programı genişletme kararı alması üzerine Mart 1974 tarihinde İran Atom Enerjisi Kurumu'nun temelleri atılmıştır. Bu gelişmeleri takiben Avrupa ve Amerikan şirketleri İran nükleer programına ortak olmak için birbirleriyle yarışmaya başlamışlardır.³⁶

1976'da İran, Güney Afrika'dan 700 milyon Amerikan Doları değerinde "sarı pasta" almak için gizli bir kontrat imzalamıştır ve öyle görünmektedir ki her yıl 1000 metre ton alacağına dair antlaşmaya varmışlardır, ayrıca bazı kaynaklarda görünmektedir ki Güney Afrika 1988-1989'da hala büyük teslimatlar yapmaktadır. İran aynı zamanda 26,2 kg. yüksek

³⁵Evren İşbilen, **İran ve Nükleer Silahlanma Politikası**, Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler A.B.D. 2008, Yüksek Lisans Tezi. s. 69.

³⁶Arzu Celalifer Ekinci, **İran Nükleer Krizi**, USAK, İstanbul, 2009. s. 32.

derecede zenginleştirilmiş uranyum almaya çalışmıştır, ancak ABD'ye bu başvurusu Şah devrilince askıya alınmıştır.

Şah Muhammed Rıza Pehlevi Eylül 1974'deki bir konuşmasında “*günümüz dünyası nükleer güçler ile nükleer olmayan güçlerin oluşturduğu bir problematikle karşı karşıyadır, biz nükleer silah sahibi olmayan güçler kategorisindeyiz, bu yüzden ABD gibi nükleer yeteneği olan bir ülkenin dostluğu mutlak ölçüde elzemdir*” demiştir. 1976 yılında İran Atom Enerjisi Organizasyonu'na ayrılan ödenek miktar bir yıl önceki 30,8 milyon \$'dan 1 milyar \$'a çıkarılmıştır. İran nükleer bilim alanında zamanın en ileri teknolojilerine ilgi duymuş ve 1978 yılında lazer teknolojisine yatırım yapmıştır. ABD ise bu dönemde İran'a nükleer enerji teknolojisi konusunda tam destek vermiştir. Öyle ki Ocak 1978'de ABD Başkanı Jimmy Carter ve Şah ikili bir antlaşmayla işbirliğini güçlendirmişler hatta ABD daha da ileri giderek İran'a 'nükleer teknolojide en çok gözetilen ülke' statüsü vermiştir. Günümüzde iki ülke ilişkilerinin aldığı şekil göz önüne alındığında 30 sene önceki bu yakınlık tarihin garip bir ironisi olarak göze çarpmaktadır. ABD ile İran'ın 1979 öncesi nükleer alandaki yakın işbirliği ile devrimden sonraki düşmanca ilişkiler çelişkisi düşünüldüğünde, ABD'nin İran'ın nükleer bir güç olmasına apriori itiraz etmediği, fakat kendisiyle ideolojik açıdan uyumsuz ve kendisine düşmanlık güden bir dini rejimin elinde bu silahların bulunmasını istemediği gözlenmektedir. Bu durum ABD'nin gelecekte takınacağı tutumun da ipuçlarını vermektedir. Şöyle ki, Tahran'daki İslami rejimin yerine ABD'ye sempatiyle bakan Batı yanlısı bir demokrasinin gelmesi halinde, Washington'un nükleer programa göz yumabileceği düşünülebilir.

6.2. İRAN İSLAM DEVRİMİ SONRASI NÜKLEER ÇALIŞMALAR

Şah dönemimde yürütülen nükleer çalışmalar büyük oranda batılı devletlerin ve ABD'nin öncülüğünde gerçekleşmiştir. Şah döneminde ABD ile yürütülen stratejik ortaklık ve takip edilen batı yanlısı politikalar 1979 devrimi sonrası oluşan yeni yönetim kadrosu tarafından terkedilmiş ve yeni rejim batı ve ABD karşıtlığı üzerine inşa edilmiştir. Rejim değişikliği sonrası değişen politik anlayış nükleer çalışmalarını doğrudan etkilemiştir. Devrim öncesi batılı devletlerin desteği ile yürütülen nükleer çalışmalar devrim sonrasında oluşan batı karşıtlığı sebebiyle İran İslam Cumhuriyeti dini lideri Ayetullah Ruhullah Humeyni tarafından rafa kaldırılmıştır.³⁷

İran'da devrimin gerçekleşmesinin ardından, Humeyni'nin başa geçmesiyle nükleer enerji ve silah edinimi İslam'a aykırı olması ve çok masraflı olması gibi gerekçelerle yasaklanmış ve birçok anlaşma iptal edilmiş, fakat devrimden 1 yıl sonra gerçekleşen İran-İrak Savaşı'nda Irak tarafından kimyasal silahlar kullanılmasıyla, Ortadoğu ülkelerinin kendisine uygulamış olduğu izolasyon nedeniyle, artı olarak çevresinde birçok ülke nükleer güce sahipken kendisinin güçsüz bir ülke olarak bulunduğu bölgede kalmasının mantıkdışı olduğu görülmüş ve tekrardan nükleer araştırmalara başlanmıştır.³⁸ Birçok gözlemci ilk başlarda Humeyni'nin kişisel olarak kitle imha silahlarına ahlaki ve dinsel gerekçelerle olumlu gözle

³⁷ Jalil Roshandel, “Iran Nuclear Technology and International Security”, **The Iranian Journal of International Affairs**, Spring 1996, Vol.VIII, No:1

³⁸ Mustafa Kibaroglu, *Age.*, s. 200.

bakmadığını ve bu nedenle de Şah'ın nükleer programının takipçisi olmadığını öne sürmüştür, nedeni ne olursa olsun yeni rejim ilk iki senesinde nükleer programı askıya almıştır.

Çevresinde Pakistan, Hindistan ve düşman İsrail nükleer güce sahipken, İran'ın bu güce sahip olmaması kendisini bile bile ateşe atlamaktan farksızdır. Daha da önemlisi İsrail'in nükleer silah anlamında ne kadarlık bir kapasiteye sahip olduğu bilinmemektedir ve belirsizlik, yani düşman olarak gördüğün, tehlike arz eden bir ülkenin gerçek gücünü bilememek, kaygının boyutunu arttırmaktadır. İran, yavaş yavaş iç düzenini sağlamaya başladıktan sonra, bunların önemini anlayarak tekrardan araştırmalara karar vermiş fakat savaş döneminde Irak'ın İran'ın birçok nükleer tesisini bombalayarak kullanılamaz hale getirmesi, İran'ı araştırmalara geri dönme kararında, ekonomik anlamda oldukça zor duruma sokmuştur.

1980'lerin ortalarında, İslami rejimin ülkede kontrolü tam olarak tesis ettiğine yönelik inancın güçlenmesi üzerine nükleer bir güç olma yolunda Şah rejimi döneminde atılan adımlara kaldığı yerden devam edilmesi yönünde karar alınmış, İran nükleer silah geliştirmede kullanılan materyal ve teknolojinin gizli olarak tedarikine başlamıştır. Tahran'ın nükleer programı takip etmesi kararında İran-İrak savaşında, Irak güçlerinin kimyasal silah kullanması etkili olmuştur. Söz konusu kimyasal saldırı ve Irak'ın nükleer silah geliştirme politikası, İranlı liderlerde, İran'ın güvenliği için konvansiyonel olmayan silahların gerekli olduğu düşüncesini uyandırmıştır.³⁹ 1983 yılında yapılan beş yıllık kalkınma programı çerçevesinde nükleer programın Hindistan'ın yardımıyla yeniden başlatılacağı açıklanmıştır.⁴⁰

İran daha savaş sürerken nükleer teknoloji konusunda bir takım adımlar atmaya başlamış ve 1984 yılında İsfahan Üniversitesi'nde Fransa'nın desteğiyle yeni bir Nükleer Araştırma Merkezi kurulmuştur. 1987 yılında da Yezd kentinde sarı pasta 28 üretimi için bir tesis planlandığı duyurulmuş ve söz konusu yıllarda lazer izotop ayırımına da ilgi göstermeye başlayan İran, teknik personelini eğitmek amacıyla Jabir İbn al Hayan Laboratuvarı'nı açmıştır. İran 1987 yılında İran Atom Enerjisi Kurumu'nda çalışan uzmanlarını eğitmek için Pakistan ile de bir anlaşma imzalamış, yine 1987 yılında Arjantin ile İran, İranlı teknik personelin Jose Balaserio Nükleer Enstitüsü'nde eğitilmesi ve Tahran Nükleer Araştırma Merkezi'nde kullanılmak üzere İran'a 5,5 milyon dolar değerinde uranyum satılması konusunda anlaşmışlardır.⁴¹

1979 İslam devrimi sonrası batı tarzı politikaları terk eden İran yönetimi İran-İrak savaşı esnasında Irak'a olan desteklerinden dolayı batılı devletler ile olan ilişkilerinde sert bir tutum takınmaya başlamıştır. Ortaya çıkan söz konusu durum sebebiyle İran yönetimi nükleer çalışmalar noktasında Çin ve Rusya gibi doğu bloğu ülkeleri ile stratejik ortaklık kurma yoluna gitmiştir.

³⁹ Hikmet Erdoğan, **Büyük Pers Düşüncesinden Zülfikar'ın Yumruğuna İran**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008. s. 520.

⁴⁰ Yavuz Cankara, **Yeni Oyun; İran'ın Nükleer Politikası**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 109.

⁴¹ Ramazan Özdamar, **İran Nükleer Programı; Küresel ve Bölgesel Yaklaşımlar**, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, 2012, Yüksek Lisans Tezi. s. 9.

İran-İrak savaşı esnasında batılı güçlerin Irak'a siyasi, askeri ve ekonomik olarak destek olmasından dolayı İran, batılı devletler ile ilişkilerini azaltmış ve bu sebeple nükleer tesislerin tamamlanması için Brezilya, Arjantin, Çekoslovakya ve Çin gibi ülkelerle temasları arttırma yoluna gitmiştir. Bu ilişkilerin neticesinde 1991 tarihinde Çin, İran'a Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) denetiminde uranyum zenginleştirme teknolojisinde kullanılan uranyum heksaflorid sağlamış ve iki ülke 4 Temmuz 1994 tarihinde Tahran yakınlarında bir nükleer reaktör inşaatını da kapsayan bir işbirliği antlaşması imzalamışlardır.⁴² İran ve Çin arasında kurulan nükleer enerji ittifakı ABD'nin gölgesinde gelişme göstermiş ve Çin ABD politikaları sebebiyle nükleer enerji noktasında İran'a verdiği desteğini sınırlı miktarda tutma gereği hissetmiştir. Ancak her şeye rağmen Çin tarafından İran'a verilen nükleer destek 2002 İran Nükleer Krizi'nden günümüze kadar devam etmiştir.

Çin'in yanı sıra İran, 1989'da Gorbaçov yönetimi ile nükleer alanda işbirliği kararı almış, ancak Sovyetlerin dağılma sürecine girmesi sebebiyle söz konusu işbirliği ertelenmiştir. Nihayetinde 8 Ocak 1995 tarihinde, Yeltsin hükümetindeki Rusya Atom Enerjisi Bakanlığı ile kapsamlı bir nükleer işbirliği antlaşması imzalanmıştır. Uluslararası arenada, iki ülkenin bu alandaki işbirliğine yönelik ciddi kaygılar bulunmasına rağmen, her iki taraf da bahsi geçen reaktörün inşaatı hususunda IAEA kurallarına bağlı kalacaklarını kabul ederek çalışmalarına başlamışlardır.⁴³

6.3. İRAN NÜKLEER KRİZİ

İran, Nükleer Krizi olarak adlandırılan hadisenin ortaya çıktığı 2002 yılına kadar İran nükleer çalışmalarını genel olarak IAEA direktif ve kuralları çerçevesinde yürütmüştür. Ancak 11 Eylül saldırıları sonrası ABD'nin Ortadoğu politikalarının değişmesi İran'ın nükleer çalışmalarına karşı olan anlayışı kökünden değiştirmiştir. Söz konusu döneme kadar küçük ve örtülü çatışmalara sebep olan nükleer çalışmalar 2002 sonrasında küresel ve önemli bir sorun haline dönüşmüştür. Bu durumun oluşmasında Mahmud Ahmedinejad'ın 2005 tarihinde göreve gelmesi ile İran tarafından katı bir batı karşıtlığının benimsenmesinin de önemli bir etkisi vardır. Ehteshami'nin ifade ettiği gibi bu durum daha çok İran iç siyasetini dizayn etmek için kullanılan güvenlikçi bir yaklaşımdır.⁴⁴

14 Ağustos 2002 tarihinde, 1979 İslam Devrimi'nde etkin rol oynayan ve daha sonra Tahran'da oluşan farklı görüş ayrılıkları neticesinde üyelerinin Paris'e kaçtığı Halkın Mücahitleri Örgütü'nün bir kolu olan İran Milli Direniş Konseyi'nin en etkili üyesi Alireza Jafarzadeh'in, Washington'da bir toplantıda yaptığı açıklamada; İran içerisindeki kaynaklardan elde ettiği bilgilere dayanarak İran'ın, Natanz'da uranyum zenginleştirme tesisi ve Arak'ta ise ağır su reaktörlerine ilişkin iki gizli nükleer tesis bulundurduğunu ifade etmiştir. Böylece, dünyayı etkisi altına alacak olan kriz başlamış oluyordu. Bu açıklamanın ardından ABD, zaten son zamanlarda İran'ın yaptığı çalışmalarla nükleer silah üretme niyetinde oldu-

⁴² Arzu Celalifer Ekinci, **İran Nükleer Krizi**, USAK, İstanbul 2009, s. 37-38.

⁴³ Arzu Celalifer Ekinci, **Age**, s. 39.

⁴⁴ Ehteshami, Anoush, **Iran's Nuclear Program as an International Concern**, Orient I/2008

ğunu iddia ederken artık elinde kendince somut ve haklı bir gerekçeye sahip olduğunu belirtmekteydi.⁴⁵

ABD'nin İran'a yönelik bu katı tutumunu yumuşatmak amacıyla AB krize müdahil olmuş ve İran ile müzakerelere başlamıştır. Müzakereler iki konu üzerinde yoğunlaşmıştır: birincisi İran elde ettiği nükleer teknolojiyi silah yapımı için kullanmayacak ve bu konuda uluslararası topluma güvence verecek, ikincisi de AB İran'a sivil amaçlı nükleer teknoloji konusunda destek verecek ve İran UAEK'nin kurallarını gözetdiği sürece BM yaptırımlarına maruz kalmayacaktı. Dolayısıyla İran konunun BM'ye havale edilmemesi ve yaptırımlara maruz kalmamak için uranyum zenginleştirme faaliyetlerini geçici olarak durdurduğunu açıklamış ve o zamana kadar imzalamaktan imtina ettiği, UAEK'ye daha geniş denetim yetkisi veren NSYÖA'nın ek protokolünü Ekim 2003'te imzalamıştır.⁴⁶

İran'ın Ek Protokolü imzalamasından sonra UAEK'nin İran'ın yaptığı araştırmaları denetleme hakkının doğmasıyla iyi gitmeye başlayan ilişkiler, İran'a AB ülkeleri tarafından yakınlık gösterilmesini sağlamıştır. AB üçlüsü olarak bilinen Almanya, Fransa ve İngiltere, ilişkilerin düzelmeye başlaması ve Ek Protokolün İran tarafından imzalanmasından sonra bunun yürürlüğe konulması için bu üç ülkenin dışişleri bakanları İran'da bir araya geldiler. Yayınlanan ortak bildiriye; İran tarafından Ek Protokolün onaylanma sürecine kadar protokolün gerektirdiği şartların yerine getirileceğini ve nükleer çalışmalara geçici bir süre ara verileceği açıklanmıştır.⁴⁷

2004 ve 2005 yılları İran tarafından yürütülen nükleer çalışmaların uluslararası sistemin hassasiyetleri doğrultusunda yürütüldüğü bir süreç olmuştur. Söz konusu dönemlerde UAEK Başkanı El-Baradey tarafından hazırlanan olumlu yöndeki raporlar batılı devletlerin İran'ın nükleer çalışmaları ile ilgili yaklaşımlarını olumlu manada etkilemiş ve söz konusu durum üzerine İran yönetimi nükleer çalışmalara yeniden başladığını açıklamıştır. 15 Eylül 2005 tarihinde Ahmedinejad'ın yaptığı açıklamayla; NPT anlaşmasından doğan hak ile barışçıl amaçlarla uranyum zenginleştirme faaliyetlerinde bulunabileceğini belirterek yabancı firmaların da İran'ın bu faaliyetlerinin barışçıl olduğunu kontrol edebilmek adına ortak olabileceklerini açıklamıştır.

Ahmedinejad tarafından 2005 sonrası yürütülen katı batı karşıtı politikalar İran'ın AB ve ABD ile olan ilişkilerinin gerilmesine yol açmış ve söz konusu gerilim İran Nükleer Krizi'nin başlangıç noktasını oluşturmuştur.

10 Ocak 2006 tarihinde AB üçlüsü tarafından yürütülen müzakerelerden bir sonuç çıkmayınca İran, UAEK'nin bilgisi dâhilinde ara verdiği nükleer çalışmalara tekrar başlayacağıнын sinyallerini vermiştir. Başta ABD olmak üzere AB ülkeleri bu kararı tepkiyle karşılamış ve sorunun diplomasi yoluyla çözülemeyeceğini anlayan bu ülkeler konunun BM Güvenlik Konseyi'ne intikal etmesine karar vermişlerdir. Bu karara evet diyen başta AB ülkele-

⁴⁵Arzu Kamburoğlu, **Nükleer Kriz Süreci'nin Türkiye-İran İlişkilerine Etkisi**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler A.B.D. 2011, Yüksek Lisans Tezi, s. 69.

⁴⁶ Ramazan Özdamar, **İran Nükleer Programı; Küresel ve Bölgesel Yaklaşımlar**, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, 2012, Yüksek Lisans Tezi. s. 13.

⁴⁷ Arzu Kamburoğlu, **Age**, s. 70.

ri olmak üzere Rusya ve Çin de aynı şekilde düşünmeye ikna edilmişlerdir. AB üçlüsü tarafından hazırlanan bir taslak ilkeyle, İran'ın NPT' den doğan yükümlülüklerini yerine getirmediği ve bunun sonucunda da yapılan çalışmaların barışçıl amaçlar çerçevesinde yürütüldüğüne dair güvensizlik ortamının ortaya çıktığı ve böylece konunun UAEK tarafından BM Güvenlik Konseyi'ne gönderilmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁴⁸

Söz konusu durum karşısında İran yanlısı bir tavır alan Rusya ve Çin'in hareket tarzı kriz sürecinde belirleyici olumlu bir etken olarak ön plana çıkmaktadır. Rusya tarafından öne sürülen, İran tarafından yürütülen nükleer çalışmaların kendi toprakları üzerinde sürdürülmesi şeklindeki teklif ve Çin ile Rusya'nın dosyanın BM Güvenlik Konseyi'ne intikal etmesine değil, UAEA'nın sorumluluk alanında kalmasına yönelik önerisi ABD ve AB ülkeleri tarafından olumlu bir şekilde karşılanmıştır. Ancak İran'ın nükleer programıyla ilgili görüşmelerdeki baş müzakerecisi Ali Laricani'nin Rus önerisinin ülkenin enerji ihtiyacının karşılanmasında yetersiz olduğu şeklindeki açıklamasının sonrasında Rus önerisi ortadan kalkmış ve nükleer diplomasi sona ermiştir. 2007 yılı ve sonrasında zirve noktaya ulaşılan nükleer kriz çerçevesinde İran'a yönelik yaptırım kararları alınmaya başlamış ve süreç giderek sertleşmiştir.

2007-2008 yılı UAEK'nin İran nükleer programı ile ilgili hazırladığı olumsuz raporlar ve yaptırım kararları yılı olmuştur. UAEK, Şubat ayındaki raporunda İran'ın BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarını yerine getirmediğini açıklamış ve Aralık ayında İran'a sınırlı ölçüde başlatılan yaptırım, nükleer malzeme ve balistik füze satışı kısıtlamıştır. 2007 Mart ayında alınan kararda ise; İran'a yeni bir yaptırım kararı alınmış ve teknik yardımın önemli ölçüde kısıtlanması için onay verilmiştir.⁴⁹ 17 Eylül 2007 tarihinde UAEK 51. genel kurulu esnasında açılış konuşmasını gerçekleştiren İran Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve Nükleer Enerji Kurumu Başkanı Gulamrıza Agazade, İran'ın her zaman diplomatik çözümden yana olduğunu belirtmiştir. 2007 Ekim ayında UAEK heyeti, İran'ın nükleer sorunlarını görüşmek üzere İran'a gitmiştir.⁵⁰ Kasım ayında da; İran'ın en sonunda BM Güvenlik Konseyi'nin uzun süreden beri talep etmiş olduğu uranyum metalini savaş başlığına dönüştürmesiyle alakalı belgeleri UAEK'ya verdiği açıklanmıştır.

Mart 2008 tarihinde BM Güvenlik Konseyi, İran'a karşı yeni yaptırımları onaylamıştı. Fransa ve İngiltere tarafından sunulan ve ABD, İngiltere, Fransa, Çin ve Almanya tarafından hazırlanan tasarıda, geçici üye olan Endonezya çekimser oy kullanmış, diğer 14 üye tasarıyı kabul etmiştir. Kabul edilen yeni yaptırımların içerisinde, İranlı şirket ve yöneticilere seyahat ve mali kısıtlamaların yanında, ayrıca İran'la ticaret yapan diğer ülkelerin kredi ve diğer desteklerini geri çekmeleri talep edilmiş, böylelikle İran için nükleer faaliyetleri nedeniyle uygulanan 3. yaptırım olarak kayıtlara geçmiştir.⁵¹

⁴⁸ Arzu Kamburoğlu, *Age*, s. 71.

⁴⁹ **UAEK heyeti İran'a Teknolojik Yaptırımlar**, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/03/070308_atomic_Agency.shtml, (Erişim 28.04.2013).

⁵⁰ **UAEK heyeti müzakere için Tahran'da**, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=7452936& tarih=2007-10-09> (Erişim 26.05.2013).

⁵¹ **BM'den İran'a yeni yaptırımlar**, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/03/080303_un_iran.shtml (Erişim 28.04.2013).

2009 ve 2010 yılı nükleer krizin derinleştiği ve İran'a karşı sert yaptırımların gündeme geldiği bir dönem olmuştur. 2009 yılı içerisinde; 9 Nisan'da İran, nükleer yakıt çubuğu imal edecek ilk fabrikanın İsfahan'da inşasına başladığını duyurmuştur. 25-28 Eylül'de Kum kenti yakınlarında gizli bir uranyum zenginleştirme tesisinin inşa edilmekte olduğunun ortaya çıkması uluslararası tepkiye neden olmuştur. 21 Ekim'de Tahran'daki araştırma reaktörü için yakıtı dönüştürülmesi amacıyla Rusya ve Fransa az oranda zenginleştirilecek uranyumun % 70'ini İran'a vermeyi teklif etmiş ancak söz konusu teklif 18 Kasım'da reddedilmiştir.

9 Şubat 2010 tarihinde İran Natanz' da %20 oranında uranyum zenginleştirmeye başlamış ve söz konusu durum uluslararası tepkileri arttırmıştır. 17 Mayıs'ta İran, Türkiye ve Brezilya, Türkiye'de uranyum değiş tokuşuyla ilgili anlaşma önermiş ancak uluslararası güçlerin teklife sıcak bakmaması sonucunda ise 9 Haziran'da BM'nin 1929 sayılı kararı ile İran'a yönelik yaptırımlar genişletilmiştir. 1 Temmuz'da ABD Başkanı Barack Obama Tahran'a yönelik en sert yaptırımları öngören kanunu imzalamış ve AB'de 26 Temmuz tarihinde İran'a yönelik yaptırımları güçlendirmiştir. 21 Ağustos'ta Rusya tarafından Buşehr' de inşa edilen ilk nükleer santralini yüklemeye başlamış ve akabinde önemli bir İranlı nükleer araştırmacı 29 Ağustos tarihinde Tahran'da öldürülmüş ve olay ile ilgili oklar İsrail'e çevrilmiştir. İran yönetimi söz konusu saldırıdan Batılı ülkelerle İsrail'in sorumlu olduğunu ifade etmiştir. 5 Aralık tarihinde İran ilk toz uranyumunu ürettiğini duyurmuştur. 6-7 Aralık'ta ise İran ve 5 artı 1 grubu 14 aydır kesik bulunan görüşmelere Cenevre'de yeniden başlamıştır.⁵² 2010 yılının nükleer kriz noktasındaki en önemli gelişmesi hiç şüphesiz Cenevre görüşmeleridir. Söz konusu görüşmeler ile 5 artı 1 müzakereleri süreç içerisinde baskın bir konuma yükselmiş ve 2011 ve sonrasındaki dönemde kriz müzakereler eksenine odaklanmıştır.

7. NÜKLEER ÇALIŞMALARIN TÜRK-İRAN İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Önceki bölümlerde İran tarafından yürütülen nükleer çalışmalar Pehlevi Hanedanı ve İran İslam Cumhuriyeti olarak iki başlık altında ele alınmıştır. Söz konusu dönemlerin sahip oldukları farklı özelliklerin nükleer çalışmaları doğrudan etkilemesi sebebiyle Türk-İran ilişkilerinin de iki başlık altında ele alınması konunun daha iyi anlaşılmasına yararlı olacaktır. Günümüz bölgesel ilişkilerine etkisi ve yoğunluğu göz önüne alındığında 2002 sonrası ortaya çıkan İran Nükleer Krizi gölgesinde sürdürülen Türk-İran ilişkileri 2002 öncesine göre daha çok ön plana çıkmaktadır ve bu sebeple bölüm içerisinde 2002 sonrası ilişkilere daha fazla yer verilecektir.

Muhammed Rıza Şah Pehlevi tarafından 1957 yılında başlatılan nükleer çalışmaların söz konusu dönemdeki en önemli karakteristik özelliği çalışmaların batılı devletler ve özellikle ABD tarafından desteklenmesidir. İran tarafından yürütülen nükleer çalışmaların başladığı 1950'li yılların sonlarında Orta Doğu üzerinde aktif bir politika yürüten ABD, Sovyet yayılmacılığından rahatsızlık duyan Türk ve İran yönetimlerinin ortak müttefiki konumuna gelmiştir. İran 1950'li yıllardan itibaren Batının jeostratejik eksenine girmiş ve batının Av-

⁵² **İran'ın nükleer programıyla ilgili krizin seyri**, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/593503-iranin-nukleer-programıyla-İlgili-krizin-seyri>. (Erişim 28.04.2013).

rasya karşısındaki ilk savunma sistemleri İran topraklarında kurulmuştur. Türkiye ve İran'ın jeopolitik konumlarının kendilerine sağladığı konum, Sovyetlerin çevrenmesi ve hareket alanının daraltılması için ifade etmekteydi. Bu dönemde her iki ülkenin de dış politika dayanağı Batı ile ilişkilere öncelik verilmesi olmuştur.⁵³

Her iki ülkenin de batılı devletler ile iyi ilişkiler içerisinde olması ve batılı bir yaşam tarzını benimsemesi ikili ilişkileri olumlu manada etkilemiş; İran nükleer çalışmalarının ABD tarafından açık bir şekilde desteklenmesi sebebiyle nükleer çalışmalar Türkiye-İran ilişkilerine olumsuz bir etkide bulunmamıştır. Pehlevi Hanedanı'nın hüküm sürdüğü soğuk savaş döneminde her iki devletin de Sovyet tehlikesine karşı ortak tavır birlikteliği içerisinde hareket etmesi sebebiyle Türkiye İran tarafından yürütülen nükleer çalışmalara karşı muhalif bir hareket tarzı benimsememiştir. Ancak kitle imha silahlarına sahip olmayan ve gelecekte de sahip olmayı düşünmeyen Türkiye kitle imha silahları ile bunların fırlatma araçlarının yayılmasının önlenmesi sözleşmelerine taraf olması sebebiyle nükleer çalışmalara karşı soğuk bir bakış açısı benimsemiştir. Ayrıca 1960 ve 1970'li yıllarda bölgesinde barışçıl gelişmeleri destekleyen tarzda bir dış politika anlayışı sergileyen Türkiye bölge devletlerinin ve dolayısıyla İran'ın da nükleer çalışmalarına kuşkuyla yaklaşmıştır.

1979 İran İslam Devrimi'nden bu yana Türk-İran ilişkilerinde, iki ülke 'tamamen uzlaşmalarına imkân olmayan farklı dünya görüşü ve ideolojilere sahip oldukları için' karşılıklı güvensizlikle tanımlanmaktadır. Her iki tarafın da, kendilerini tehdit altında hissetmedikleri müddetçe karşılıklı çıkarlara dayalı komşuluk ilişkilerini yürütmelerini sağlayan dış politika gelenekleri vardır. Son yirmi yılda Türkiye-İran ilişkileri bu unsurlardan birine ya da diğere bağlı olarak inişler ve çıkışlar yaşamıştır. İran devrimi Türkiye'nin İran ile yarım yüzyıldır sürdürdüğü yumuşak ilişkilerini önemli ölçüde etkilemiş ve İran'ın 'İslam devrimini ihraç etme' çabalarından dolayı sıkıntılara yol açmıştır.⁵⁴

İslam devrimi ile birlikte yönünü batıdan doğuya çeviren İran'ın söz konusu eksen değişikliği nükleer çalışmalar alanında da etkisini göstermiştir. Şah döneminde batı ve ABD destekli olarak yürütülen nükleer çalışmalar Humeyni döneminde (1980-1989) batı karşıtlığı söylemlerinin üst seviyeye çıkması ve ekonomik sebeplerle askıya alınmıştır. İran-İrak savaşı esnasında nükleer silahların gücünü fark eden İran yönetimi nükleer çalışmaları bu sefer Rusya ve Çin gibi doğu bloğu ülkelerinin yardımıyla yeniden başlatmıştır. İran'da devrim sonrasında İslami bir rejimin temellerinin atılması, ülkenin batı ittifakından ayrılışı ve ABD karşıtı bir söylemi benimseyip bölgesine yönelik rejim ihracı eksenli politika takip etmesi Türkiye'yi rahatsız etmiş ve İran'ın nükleer çalışmaları batılı devletleri olduğu kadar Türkiye'yi de tedirgin etmiştir. 1980'lerin sonu ve 1990'lara yakın tarihlerde batıdaki yazıların çoğunda Türkiye ve İran arasında bölgede etkili olma mücadelesinin var olduğu iddia edilmiştir. Bu tartışmalardaki önemli bir husus bunun ideolojik olmasıdır. İran bir yandan "pasif İslami modeli" temsil ederken diğer yandan da İslam temelli hükümet ve politika görüşünü

⁵³ Kenan Dağcı-Atilla Sandıklı, **Satranç Tahtasında İran 'Nükleer Program**, TASAM Yayınları, İstanbul 2007, s.226.

⁵⁴ Yavuz Cankara, **Yeni Oyun; İran Nükleer Politikası**, IQ Yayıncılık, İstanbul 2005. s.208.

Sovyet sonrası cumhuriyetlere ihraç etme çabasına girmiştir. Türkiye ise modern bir devlet prototipini temsil etmektedir.⁵⁵

11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezine düzenlenen saldırı Ortadoğu ile ilgili yeni politikaların ve yeni bir düzenin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiş ve söz konusu durum İran nükleer programının önemini arttırmıştır. 11 Eylül saldırısı sonrasında bölge üzerindeki politikalarını sertleştiren ABD yönetiminin İran nükleer programını “şeytani” ilan etmesi üzerine 2002 yılında İran Nükleer Krizi ortaya çıkmıştır. Krizin başlangıcından itibaren Batı ile İran arasında arabuluculuk rolü üstlenen Türkiye, İran nükleer programından tedirginlik duysa da Birleşmiş Milletler tarafından İran’a yönelik uygulanmak istenen yaptırım oylamalarında İran lehine oy kullanmıştır. Türkiye, Türk dış politikasının genel özelliklerinden biri olan diğer devletlerin içişlerine karışmama siyasetini İran meselesinde de öne çıkarmıştır. Uluslararası toplum, İran’dan uranyum zenginleştirme faaliyetlerini tamamen askıya almasını isterken, Ankara, Tahran’ın uranyum zenginleştirme ve barışçıl amaçlarla nükleer teknolojiyi kullanma hakkını teslim etmiştir. Türkiye’nin kendisine ait nükleer enerji üretim projeleri olduğu için bunun İran’ın da hakkı olduğunun altını çizmiştir.

Türkiye’nin İran’ın nükleer programı karşısındaki tutumu, ABD ve AB’den farklı unsurlar içermektedir. Türkiye bölgesinde ihtilaf, aşırılık ve kitle imha silahları istememektedir.⁵⁶ Bununla birlikte Türkiye, ABD ve AB’den farklı olarak İran’ın barışçıl amaçlar için nükleer teknoloji geliştirmesi hakkının olduğunu açıkça kabul etmekte ve desteklemektedir. Nitekim Başbakan Recep Tayyip Erdoğan BBC yayın kuruluşuna verdiği demeçte İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad’ ı yakın dost’ olarak nitelemiş ve İran’ın nükleer programının barışçıl amaç taşıdığından emin olduğunu ifade etmiştir. Buna karşılık, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, İsrail’in herhangi bir gerekçesi olmadığı halde bölgede nükleer bomba ya sahip tek devlet olduğunu ifade etmiş ve İran’a karşı faraziyeler üzerinden davranış sergilemeyeceğini ifade etmiştir.⁵⁷

Nükleer enerji noktasında İran’a destek veren Türkiye nükleer silahlanma noktasında çekince ve tedirginliğini dile getirmekte ve İran tarafından yürütülen çalışmaların şeffaf ve barışçıl amaçlar taşıması noktasında İran yönetimine tavsiyede bulunmaktadır. Tahran yönetimi, güvenlik eksenli oluşturduğu dış politikasının en önemli ayağı olarak nükleer programını ve füze sistemini görmektedir. İran’ın uranyum zenginleştirmeye devam etmesi ve mevcut nükleer faaliyetleriyle birlikte birçok füze üretmesi, nükleer programının askeri amaçlı olduğuna yönelik kaygıları artırmaktadır. Nükleer silahlara ve nükleer silah gönderme vasıtalarına sahip olan bir İran’ın kendisini avantajlı hissedeceği, bölgesel gücünü Şii jeopolitiğini kullanarak yaymaya çalışacağı ve daha aktif bir politikaya yönelebileceği söylenebilir. Nükleer bir İran, bölgedeki diğer ülkeler kadar Türkiye için de tehdittir.

⁵⁵ Mehmet Saray, **Türkiye-İran İlişkileri, Atatürk Araştırma Merkezi**, Ankara, 1999, s.158.

⁵⁶ **İran’ın Nükleer Programına İlişkin Son Gelişmeler Hakkında Bilgi Notu**, http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Bolgeler/Iran_Haziran_2010.pdf, (Erişim 28.04.2013)

⁵⁷ Ramazan Özdamar, **Age**.

Türkiye enerji ihtiyacının önemli bir kısmını İran'dan karşılarken, Tahran ile ihracatını artırarak ekonomisini geliştirmeye çalışmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye nükleer kriz nedeniyle İran'ın olası bir çatışma ortamına çekilmesini ve dolayısıyla bölgedeki mevcut istikrarsızlığın kontrol edilemez boyuta gelmesini önlemek için yoğun bir diplomatik çaba harcamaktadır. Bu nedenle Türkiye, Batı ile İran arasında arabuluculuk girişimlerinde bulunmakta ve nükleer krizin çözümü konusunda yapıcı bir rol ve sorumluluk üstlenmeye özen göstermektedir. İran, Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek suretiyle hem kriz çözümünde taraf olmaya devam etmekte hem de uluslararası toplumla iletişimini sürdürmeye çalışmaktadır.⁵⁸ Nükleer kriz noktasında yapıcı bir rol üstlenen Türkiye nükleer yaptırım çerçevesinde olası bir İran müdahalesini engellemek amaçlı bir hareket tarzı yürütmektedir. ABD'nin Irak müdahalesinden olumsuz bir şekilde etkilenen Türkiye, olası bir İran müdahalesini engelleyebilmek adına müzakere yolunu ön plana çıkarmakta ve gönüllü arabuluculuk rolünü sürdürmektedir.

İran'ın nükleer güce sahip olması bölge üzerindeki İran ve Türkiye etkisini İran lehine bozacağından Türkiye'nin stratejik çıkarlarına aykırıdır. Bu nedenle Türkiye, İran'ın nükleer kapasiteye sahip olmasını istememekte ancak bunun askeri seçeneklerle değil diplomatik yollardan çözülmesini beklemektedir.⁵⁹

İran sınır komşumuz olmasının yanı sıra Türkiye için birçok yönden önemli bir ülkedir. Türkiye'nin İran ile yapıcı ve dostane ilişkiler içinde bulunması ve bu yöndeki politikalarını sürdürmesi olumlu ve gereklidir. Ancak ikili ilişkilerin tarihi arka planı göz önüne alındığında iki ülkenin aslında her zaman birbirlerine rakip durumda oldukları görülmektedir. İran'ın halâ bölgedeki devlet-dışı aktörler aracılığıyla yürüttüğü politikaların ve bölgede kurmaya çalıştığı nüfuz alanlarının Türkiye'nin çıkarları ile doğrudan çakışacağı öngörülebilmektedir. Bilhassa nükleer silaha sahip olması durumunda İran'ın izleyeceği politikaların Türkiye'nin güvenliğini her açıdan tehdit edeceği unutulmamalıdır. Sonuç olarak Türkiye, İran ile ilişkilerinde birçok unsuru birbiriyle bağdaştırmak durumundadır. Bir yandan kendi güvenliğinin gereklerini ve ekonomik çıkarlarını gözetirken, diğer yandan İran'ın genel politikası ile nükleer programının yol açtığı Ortadoğu'daki kaygı ve hassasiyetler göz önünde bulundurulmalıdır.⁶⁰

Türkiye, Mayıs 2010'da Brezilya ile birlikte uranyum zenginleştirme konusundaki kaygıları azaltacak bir nükleer takas anlaşmasını İran'a sunmuştur, ancak anlaşmanın yapılmasından önce ABD aynı dönemde BM Güvenlik Konseyi'nde Çin ve Rusya'nın desteklerini alınca, Haziran 2010'da Güvenlik Konseyi (GK) İran'a karşı yaptırım kararı aldı ve yerinde bir güven artırıcı önlem olabilecek bu anlaşma ortadan kalkmış oldu. O dönemde GK'nin geçici üyesi olan Türkiye, tepkisini karara "Hayır" oyu vererek gösterdi. Bu tarihten sonraki görüşmelerde İran uranyum zenginleştirme faaliyetlerinden vazgeçmeyeceğini, bu hakkın

⁵⁸ Atilla Sandıklı-Bilgehan Emeklier, **İran Nükleer Krizinin Türkiye'ye Olası Etkileri**, BİLGESAM-Rapor; 47. İstanbul 2012. s. 5-6.

⁵⁹ Kerim Balcı, "ABD'nin Asya'daki Yeni Müttefikleri", **Aksiyon Haber Dergisi**, Cilt:10, sayı: 589, İstanbul 2006, s. 24.

⁶⁰ Atilla Sandıklı-Bilgehan Emeklier, **Age**.

elinden alınamayacağını, yaptırımlar kaldırılmadan masaya dönmeyeceğini bildirmiştir.⁶¹ İran sonraki müzakere toplantılarında nükleer programından ve uranyum zenginleştirme çalışmalarından vazgeçmeyeceğini ısrarla vurgulamıştır. Müzakerelerden İran aleyhine sert yaptırım kararı alınmamasının en önemli sebeplerinden birisi Türkiye'nin İran yanlısı tavrı olmuştur.

İran nükleer programı ile ilgili iyi niyetli bir politika izleyen Türkiye özellikle nükleer krizin derinleştiği 2005 sonrasında İran nükleer programının barışçıl amaçlar taşıdığı yönündeki söylemleri ile İran'a yönelik olası bir müdahalenin önüne geçmiştir. Uluslararası arenadaki kredisini İran nükleer programı lehinde kullanan Türkiye son dönemlerde gerçekleştirilen 5 artı 1 müzakerelerine ev sahipliği yaparak arabuluculuk rolünü en üst seviyeye çıkarmıştır. Ancak İran ile bölgesel bir rekabet içerisinde olunması ve mezhepsel çekişmelerin giderek tehlikeli bir boyut alması sebebiyle nükleer çalışmalar noktasında Türkiye'nin şüphe ve tedirginliği giderek artmaktadır. Özellikle Suriye'de 2010 sonrasında ortaya çıkan muhalif hareketler noktasında İran'ın Suriye yönetimini, Türkiye'nin ise muhalif grupları desteklemesi iki ülkeyi karşı karşıya getirmiştir. Söz konusu durum göz önüne alındığında Türkiye-İran ilişkilerinin önümüzdeki dönemde daha da gerginleşebileceği düşünüldüğünde Türkiye'nin İran nükleer programına yönelik sürdürdüğü iyi niyetli politikasında değişikliğe gidebileceği muhtemel bir şık olarak görülmektedir.

7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yukarda bahsettiğimiz İran nükleer krizinin Türkiye-İran ilişkilerinde en önemli belirleyiciliği düşünüldüğünde üç tarzlı bir analizi gerekli kılmaktadır. Bunlar uluslararası düzende olan yapısal değişiklikler, bölgesel anlamda güç dengesi ve yerel politikadaki rejim alanında yapısal değişiklikler olarak ele alınabilir. Tematik bir konu olan nükleer teknoloji karakteri gereği anahtar ve stratejik bir teknolojidir. Askeri ve sivil alanda kullanılması diğer yan sanayi ve mega sanayi yatırımlarını tetikleyeceği için bölgesel ve uluslararası sistemde gerek finansal gerekse askeri dengeleri değiştirme kabiliyetine sahiptir. Bu yüzden gerek İran'ın gerekse Türkiye'nin bu anahtar teknolojiye ulaşmak için milli nükleer güç programı oluşturma çabaları ve gerekli yasal düzenlemelerle devlet politikası haline getirilmesi uluslararası sistemde rol oynayan aktörleri rahatsız etmesi doğaldır. Nükleer teknoloji transferinin, yerli sanayi ile bağdaştırılması gerekliliği konusu dikkatle düşünülen bir konudur. Bu anlamda yerli sanayinin sürece dâhil edilebilmesi için her iki ülkede "Ağır Sanayi" hamlesi yapmayı kısmen de olsa bunun bir devlet politikası haline getirilmesine çalışmaktadırlar. Yerli sanayideki gelişime paralel olarak nükleer alandaki mevcut yetişmiş insan kaynaklarının değerlendirilmesi ve yeni uzmanlarla desteklenmesi zorunluluğu da bu kapsam içinde değerlendirilmelidir. Uluslararası deneyimler, uygun olmayan teknoloji transfer programlarının öngörülen sürede tamamlanamadıklarını göstermektedir. Sürecin uzaması, maliyetlerin birkaç kat daha artmasına, paydaşların ilgi ve desteğinin azalmasına yol açmaktadır. Her iki ülkenin bu teknolojiyi transfer etme konusunda Ruslarla iş birliğine gitmeleri paralellik arz etse de Türkiye bu konuda seçeneklerini geniş tutmaya çalışmaktadır. İran nükleer ko-

⁶¹ Atilla Sandıklı-Bilgehan Emeklier, *Age*.

nusunda önemli ilerlemeler kaydederken, Türkiye bu teknolojiye ulaşmada oldukça geç kaldığı gibi yetişmiş elemanlarını da her geçen gün kaybetmektedir. Bu anlamda tamamen dışa bağımlı olan Türkiye, enerji sektöründe rol oynayacak nükleer güç reaktörlerini kurmak için ihaleler açmayı sürdürmektedir. Türk yetkililerinin farkında olduğu şey; Türkiye'nin nükleer teknolojiye ulaşma konusunda İran gibi kesin bir mücadeleye girmesi durumunda, İran gibi uluslararası yaptırımlara maruz kalacağı açıktır. Bu yüzden Türkiye İran'ın barışçıl amaçlı nükleer teknolojiye ulaşması konusunda Yeni Liberal (Neo-liberal) yaklaşımları desteklemektedir. Bu yaklaşım İran'ın nükleer teknolojiye ulaşma konusundaki yaklaşımıyla paralellik arz etmektedir. Buna karşın nükleer teknolojiye sahip olan büyük güçlerin İran'ın nükleer programına yaklaşımı Yeni Gerçekçi (Neo-Realist) bir yaklaşımın bir sonucu olarak açıklanabilir. Türkiye, İran'ın ABD ve İsrail'le yaşadığı Soğuk Savaş'ı kendi nükleer programı açısından en önemli engellerden biri olarak görmektedir. Fakat kendi bünyesinde bulunan kitle imha silahları konusunu tartışmaya bile açmaktan kaçınmaktadır. Hâlbuki nükleer silahlara sahip olma konusunun artık caydırıcı bir etkisi olmadığı Küba Nükleer Krizinde anlaşılmıştı, esas mesele Büyük Güçlerin nükleer teknolojiye sahip olunmasını ve yerli sanayi ile bilimsel gelişmelerde önemli atılımların atılmasını dolaylı ya da direkt olarak engellemesidir. Bu engellerin kaynağı da uluslararası sistemdeki güç dengeleri ile bölgesel sistemdeki güç dengeleri olduğu gibi bu sistemin uzantıları olan yerli bürokratik patronajın süreklilik arz eden bir politik düzen kurmasıdır. İran nükleer krizi ve Kitle İmha Silahlarının Yayılması (*Proliferation of Weapons of Mass Destruction*) meselesi, İran-Türkiye ilişkileri konusunda, Türkiye'yi aktif bir diplomasi izlemeye zorlamaktadır. İran-ABD Soğuk Savaşının İran'ı istikrarsızlaştırılmasına yol açma ihtimali her zaman kuvvetle muhtemeldir. O yüzden Türkiye uluslararası sistemde bu soğuk çatışmanın sonlandırılmasına çalışmaktadır. Diğer taraftan Kitle İmha Silahlarının Yayılması konusunda nükleerleşmiş bir İran'ın bölgesel dengeleri bozacağı açıktır. Bu endişe ve gerçeklik Türkiye'yi batı ittifakı içinde kalmaya zorlamaktadır.